

Slovarska monografija

Hildegard Striedter-Temps

Deutsche Lehnwörter im Slovenischen (1963)
v luči Bezlajeve kritike (1964) – petdeset let pozneje

Metka Furlan

Cobiss: 1.01

V prispevku se ocenjuje, da je bila Bezlajeva dokaj kritična recenzija (1964) slovarske monografije Hildegard Striedter-Temps *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (1963) pretirana, saj je delo postalo pomemben referenčni vir za vsa resnejša dela, ki so po letu 1963 obravnavala nemške izposojenke v slovenščini, tudi za Bezlajev Etimološki slovar slovenskega jezika.

Ključne besede: slovenščina, nemščina, nemške izposojenke, jezikovni stik

Hildegard Striedter-Temps' Lexicographic Volume *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (German Loanwords in Slovenian, 1963) in Light of Bezlaj's Critique (1964): Fifty Years Later

This article concludes that Bezlaj's rather critical review (1964) of Hildegard Striedter-Temps' lexicographic volume *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (German Loanwords in Slovenian, 1963) was excessive because this book has become an important reference work for all serious works that deal with German loanwords in Slovenian, including Bezlaj's *Etimološki slovar slovenskega jezika* (Etymological Dictionary of Slovenian Language).

Keywords: Slovenian, German, German loanwords, language contact

1 Leta 2013 je minilo okroglih petdeset let, odkar smo z delom *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (Nemške izposojenke v slovenščini) mlade, dvaintridesetletne avtorice Hildegard Striedter-Temps, Vasmerjeve študentke v Berlinu, dobili prvo in do zdaj najboljše slovarsko monografijo o nemških izposojenkah v slovenščini. Leta 1958 je podobno delo z naslovom *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen* (Nemške izposojenke v srbohrvaščini) izdelala tudi za hrvaški oz. srbski jezik, kar pomeni, da je *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* izgotovila bliskovito, v pičlih petih letih, če zanemarimo, da se ji je gradivo zanj verjetno nabiralo že pri pripravi prve slovarske monografije. Pred letom 1963 smo imeli namreč za področje samostojnih monografskih obravnav nemških izposojenk v slovenščini na razpolago le drobno, 47 strani dolgo študijo Eberharda Kranzmayerja *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache* (Nemške izposojenke v slovenskem ljudskem jeziku), ki je leta 1944 izšla v Ljubljani in ne vsebuje slovarskega dela, se pa bralec o obravnavanih nemških izposojenkah v slovenščini lahko pouči iz indeksa.

Ker predstavljajo nemške izposojenke pomemben delež slovenske sodobne in pretekle knjižne in narečne leksike in ker so močno vplivale na oblikovanje žargonske in slengovske govornice, hkrati pa pustile močan pečat tudi v našem onomastičnem gradivu, predvsem v toponomastiki ter osebnih imenih in priimkih, je težko dojemljivo, da se v dolgem obdobju petdesetih let ni našel posameznik ali skupina, ki bi delo Striedter-Tempsove institucionalno ali zunajinstitucionalno nadgradil in aktualiziral. Če sta prvi monografski obdelavi na to temo opravila tujca, bi pričakovali, da bi se podobna nadgrajena monografska obdelava načrtovala in izgotovila doma v slovenistični stroki. Vse kaže, da se nas splošno zamudništvo pri izgotavljanju temeljnih jezikoslovnih del drži bolj zaradi našega slabega načrtovanja kot pa zaradi maloštevilnosti ali jezikoslovne zapletenosti našega jezika.

Zaradi časovne oddaljenosti od izida je slovanska monografija Striedter-Tempsove danes že težko dostopna in zato znana le še ozkemu krogu strokovnjakov. Sodobnejšega in širšemu krogu dostopnega temeljnega slovarko urejenega referenčnega dela še vedno nimamo. To je velik primanjkljaj naše kulture in znanosti še zlasti, ker so nemške izposojenke še vedno živa in aktualna tema laične in strokovne javnosti, čeprav je nemščino kot dominanten vir dotoka izposojenk v slovenščino v drugi polovici prejšnjega stoletja nadomestila angleščina. Krajša in daljša dela, ki nemške izposojenke v slovenščini vendarle obravnavajo in bi lahko predstavljala vir za poglobljeno sistematično analizo, namreč imamo. Naj med njimi izpostavim le najboljšežnejši temeljni vir, Bezlajev *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V* (1976–2007).

2 Leto zatem, ko je izšla monografija Striedter-Tempsove, je o njej v reviji *Jezik in slovstvo* na slabih treh straneh poročal etimolog in onomast France Bezljaj, ki je v istem letu kot Striedter-Tempsova svojo monografijo izdal poskusni zvezek za *Etimološki slovar slovenskega jezika* in ga je tozadevna tematika zato nedvomno živo zanimala. V istem letu kot recenzijo je Bezljaj objavil tudi poljudno napisan članek na to temo (Bezljaj 1964b), v katerem komaj takrat pravkar izšle monografije Striedter-Tempsove ne omenja, ker je v času pisanja verjetno še ni imel, saj v njem pravi, da je »[z]adnjo monografijo s tega področja [...] napisal s primerjalnega stališča Miklošič pred sto leti«¹ in da se je »razumljivo [...] v tem času nabralo mnogo dodatnega gradiva«.

Dobršen del kratkega poročila o knjigi je Bezljaj posvetil pomembni pozitivni vlogi Maxa Vasmerja kot načrtovalca del v slavistiki in negativni kritiki nikoli objavljene berlinske disertacije Manfreda Mendeja *Romanische Lehnwörter im Slovenischen* (Romanske izposojenke v slovenščini, 1956), obravnavo nemških izposojenk v slovenščini Hildegard Striedter-Temps pa je ocenil kot solidno, čeprav z njo v vseh pogledih ni bil zadovoljen.

¹ Tu je Bezljaj mislil na Miklošičeve *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen* (Izposojenke v slovanskih jezikih) iz leta 1867.

2.1 Obe monografiji, tako *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen* kot tudi *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, je avtorica koncipirala enako, tj. dvodelno, obe deli pa sta tudi podobno obsežni.²

Prvi del knjige *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (1–77) je posvečen glasoslovju, in sicer prikazu nadomeščanja (= substituciji) nemških fonemov s slovenskimi, iz katerega je razvidna vsakokratna nadomestitev nemških fonemov v njihovem razvojnem obdobju od starovisokonemškega (v letih 750–1050) prek srednjevisokonemškega (v letih 1050–1500) do sodobnega, novovisokonemškega stanja (od leta 1500 naprej).

Nemški vpliv na slovenščino je bil najmočnejši v srednjevisokonemškem obdobju,³ ko je srednja visoka nemščina pisno dobro dokumentirana, slovensko pisanih dokumentov pa je malo. Prav v času srednje visoke nemščine je slovenščina prek prve dialektizacije v 12. oz. 13. stoletju doživela močan divergentni razvoj, ki se danes odraža v 7 narečnih skupinah z več kot 40 narečji. Ker se pri vsakokratnem jezikovnem aktu izposoje v repliki ne ohranijo le fonetične lastnosti izvornega jezika iz časa izposoje, ampak tudi fonetične lastnosti jezika, katerega del je postala, je razumljivo, da so za slovenščino srednjevisokonemške izposojenke izredno pomemben posredni jezikovni dokument.

Zaradi srednjevisokonemškega vpliva, znotraj katerega prevladuje bavarski, ni presenetljivo, da je Striedter-Tempsova za izhodišče obravnave nadomeščanja posameznega nemškega fonema s slovenskim vzela srednjevisokonemški fonemski sistem, ob njem pa obravnavala tudi substitucije tega fonema iz nemških starejših in mlajših knjižnih in narečnih razvojnih stopenj. Za vsak substitucijski fonemski par (npr. stvn. *pf* → sln. *p*, srvn. *pf* (od 12. stoletja naprej) → sln. *f*; srvn. *w* → sln. *b*) je v razdelku navedla tudi slovenske besede, ki konkretno substitucijo vsebujejo. Te se v glasoslovnem delu monografije lahko kot ponazoritveni primeri substitucij pojavljajo večkrat, maksimalno tolikokrat, kolikor nemških fonemov se v njih posredno ohranja, v drugem slovarkem delu monografije pa praviloma nastopajo kot geselske iztočnice. Prvi in drugi del sta torej smiselno povezana, to pa med drugim omogoča, da v prvem delu na ustreznem mestu lahko izvemo, katere besede so bile v slovenščino izposojene sočasno in katere ne, npr. srvn. *ü* > srvn. bav. avstr. *i* (od 13. stoletja naprej) → sln. *i*: *bajncirli*, *bīnčati*, *birfel*, *birtah* ... (Striedter-Temps 1963: 11); srvn. bav. *w* (po letu 1100) → sln. *b*: *birfel*, *birt*, *ferboltar* ... (Striedter-Temps 1963: 72).

V prvem delu se Striedter-Tempsova v posameznih poglavjih ne posveča le obravnavi substitucij za vsak srednjevisokonemški fonem z njegovimi starejšimi in mlajšimi razvojnimi stopnjami, ampak tudi nadaljnjemu fonetičnemu razvoju slovenskih replik, ko opozarja na različne premete (npr. *žálbej* → *žájbelj* (Striedter-Temps 1963: 64)), disimilacije (npr. *encijan* → **elcijan*, po premetu *lecijan* (69),

² Monografija za slovenščino (Striedter-Temps 1963) je nekoliko daljša in obsega XIX + 256 strani, medtem ko jih ima tista za hrvaščino oz. srbščino (Striedter-Temps 1958) XIII + 225.

³ Helena Jazbec (2007: 100) ugotavlja, da je bil v srednjevisokonemškem obdobju najmočnejši dotok izposojenk v slovenščino v 12. stoletju.

šřibar → *šřibar* (65), *martrati* → *mantrati* (66)), narečni prehod *f* > *h* (*rifelj* > *rihelj* (36)), sekundarno palatalizacijo velarov (*žlāge* (> *žvāge*) > *žlāje* (> *žvāje*) (53–54), *kēlder* > *čēudy* (55), narečni prehod *a* > *o* (*āndaht* > *āndoht* (12)) itd. Pri teh razlagah se je opirala na tedaj razpoložljivo slovenistično literaturo, predvsem pa na Ramovša, ki ga je ponekod tudi dopolnila ali popravila. Pri razlagi nastanka zaporedja *ld* v *kēlder*, ki ga je Ramovš razložil internoslovensko z vnosom soglasnika *d* med *l* in *r* v zaporedje *lr* v stranskosklonskih oblikah, je pokazala, da je zaradi obstoja poznega srvn. bav. *kēlder* zaporedje bolj verjetno že nemškega izvora in da je bila beseda v slovenščino prevzeta kot *kēlder* (39, 147). Pri pogostih alternacijah *-dl-* : *-gl-* v izposojenkah tipa *kandla* : *kāngla*, *cedelc* : *cēgļc* je ob potrjenem slovenskem narečnem razvoju *dl* > *gl* tipa *dlaka* > *glaka* opozorila, da je enak razvoj mogoče zaslediti tudi v nemških narečjih (npr. bav. n. *ainsigl*, toda srvn. še *einsidel*), s čimer je želela opozoriti, da so nekatera od slovenskih soglasniških zaporedij *gl* (< *dl*) lahko nastala že v nemščini (39).

V prvi del je avtorica vključila tudi prikaz substitucij nekaterih pripon, ki se v izposojenkah pojavljajo pogosteje, in sicer stvn. *-āri* > srvn. *-ære* > nvn. *-er*, stvn. *-inga* > srvn. *-inge*, stvn. *-unga* > srvn. *-unge* > nvn. *-ung*, nvn. *-mann* (73–77), v poglavju o zastopanosti srvn. *l* v slovenščini pa je posebno pozornost posvetila nemškim izposojenkam z izglasjem *-elj* [-əlʰ] (62).

Drugi del (78–256) je namenjen slovarskemu prikazu nemških izposojenk v slovenščini in vsebuje 1644 geselskih člankov,⁴ obravnavanih slovenskih besed kot nemških izposojenk (ali pa tudi ne⁵) pa je znatno več, saj so v enem geselskem članku ob geselski iztočnici pogosto navedeni

- (a) fonetično variantni, praviloma narečni ali le v zgodovinskih slovarjih zabeleženi leksemi;
- (b) členi besedne družine, ki so bili v slovenščino neodvisno izposojeni iz različnih predlog;
- (c) leksemi, ki so bili iz nemščine izposojeni v starejšem ali mlajšem času kot geselska iztočnica ipd.

K a

V geselskem članku *havpman* 'Hauptmann', kjer pove, da je beseda znana po vsej slovenski Koroški, se tako navajajo variante *altman* (Trubar), *aupman* (Megiser 1592), *autman* (Alasia 1607), *avtmant* (Pohlin 1781) – tu z opozorilom na drugotno dodani izglasni *-t⁶* –, *γáwtman* (Štrekelj 1887), *hauptman*, *hautman*, *avtman* (Štrekljeve Slovenske narodne pesmi) in tudi *hētman* 'kozaški glavar' (Pleteršnik),⁷

⁴ Štetje je bilo opravljeno ročno, zato je od navedenega števila možno tudi rahlo odstopanje. V Štavbar 2013: 527 se omenja, da slovarski del vsebuje okoli 1575 slovarskih člankov.

⁵ Prim. npr. spodaj omenjeno sln. *hētman*.

⁶ Tipa *jest* < *jes* < *jaz* < psl. **azъ*.

⁷ Toda pozneje v SSKJ je *hētman* pomensko predstavljeno z 'na Poljskem in v Ukrajini, nekdanj vrhovni vojaški poveljnik', pa tudi z besedno zvezo *hetman kozakov* 'ataman'. Slednja predstavitev pomena je blizu/enaka Pleteršnikovi.

pri kateri avtorica meni, da ni nemška izposojenka, ampak da je bila beseda izposojena iz katerega od drugih slovanskih jezikov, čeprav Pleteršnik besedo *hētman* pomensko predstavlja tudi z nemško ustreznico *Hetman*, ki pa je Grimmov slovar še ni zabeležil.

K b

V geselskem članku *lón* 'Lohn' je naveden tudi glagol *lónati* 'lohnēn', *Bog lonaj* 'vergelt es Gott', oba leksema, ki ju je povzela po Murkovem slovarju iz leta 1833, pa sta bila izposojena iz dveh srvn. besedotvorno različnih nemških predlog, in sicer prva iz *lón* 'Lohn', druga pa iz *lōnen* 'lohnēn'.

K c

V geselskem članku *kancelár* 'Kanzler' (Pleteršnik) sta navedena tudi sinonima *kánclar* in *káncler* iz Murkovega slovarja, ki sta bila v primerjavi z geselsko iztočnico v slovenščino izposojena pozneje iz nvn. knjižnega jezika, tj. iz *Kanzler*.

2.2 France Bezljaj je Hildegard Striedter-Tempsovo v recenziji sicer pohvalil, da je vsako obravnavano besedo skušala lokalizirati, kolikor je bilo to iz njenih virov sploh mogoče, in da je germanistični del dostojno obdelala (Bezljaj 1964a: 193). Ob dveh splošnih pripombah, da je preveč nekritično sledila starejši strokovni literaturi in da je zato, sledeč drugim avtorjem, med nemške izposojenke uvrstila tudi nekatere besede domačega, slovanskega izvora (npr. *barati* 'vprašati') ter da s slovenistično obdelavo ne more biti popolnoma zadovoljen, pa je tudi zapisal, da:

(a) v delu pogreša pritegnitev onomastičnega gradiva in se sprašuje, ali »je danes sploh še mogoče temeljito in vsestransko obdelati fonetične substitucije brez upoštevanja onomastike«, saj imajo imena »mnogo prednosti pred besedami, važna so posebno za relativno kronologijo glasoslovnih pojavov in vsaj geografska imena, ki ne spreminjajo svoje lege, lahko bistveno pomagajo pri razmejitvah vplivnih področij in obdobj« (Bezljaj 1964a: 192);

(b) nam »[s]hematiziran prikaz substitucij brez kritično-polemičnega pregleda bibliografije ob posameznih problemih [...] danes ne koristi več mnogo«;

(c) bi lahko bile posamezne besede bolj kulturnozgodovinsko ovrednotene, pri čemer je verjetno mislil na ovrednotenje glede na čas izposoje in na njihovo rabo v različnih govornih položajih, npr. socialno (knjižno : narečno : pokrajinskopogovorno; žargonsko : slengovsko), funkcijsko (nestrokovno : strokovno), časovno (sodobno : zastarelo), arealno (splošnoslovensko : narečno) ipd.;

(d) je škoda, da avtorica ni pritegnila tudi knjižnih in ljudskih kalkov, saj bi le »celotno gradivo [...] omogočilo kulturnohistorično analizo nemških vplivov na slovenščino«, a je to svojo pripombo takoj omilil, saj se je zavedal, da je za tako sistematično analizo »[m]orda [...] še prezgodaj, saj je v kategoriji izposojenk še vedno precej spornega gradiva«, namreč takega, pri katerem še ni mogoče zadovoljivo argumentirati, ali beseda sploh spada med nemške izposojenke, ker obstaja možnost, da bi bila domačega, slovanskega izvora;

(e) v obravnavo nemških izposojenk v slovenščini gotovo ne spadajo besede tipa *plug*,⁸ ki v slovenščini predstavljajo slovansko leksikalno dediščino in so del praslovanskega leksikalnega fonda postale z izposojjo iz starejših, še germanskih jezikovnih stopenj.

Recenzijo je Bezljaj zaključil takole: »Kadar se bo iste naloge lotil slavist, bo našel še precej neizkoriščenega gradiva posebno v ljudskih rastlinskih imenih in v pokrajinskem slovstvu. Brezpogojno pa bo moral vse besede samostojno in kritično vsestransko preiskati.«

2.3 Na prvi pogled je Bezlajevo besedilo recenzije za avtorico v nekaterih pogledih dokaj obremenilno in vzbuja vtis, da monografija niti v času izida in tudi pozneje ne bo imela vidnejšega mesta v naboru strokovne literature o nemških izposojenkah v slovenščini. Izkazalo pa se je ravno obratno. Monografija je postala Bezlajevo glavno referenčno delo za področje nemških izposojenk v slovenščini, ko je pisal *Etimološki slovar slovenskega jezika*, saj je njeno delo v prvi knjigi citiral na kar 243 mestih, v vseh nadaljnjih knjigah pa se številka bistveno ni spremenjala in je v drugi knjigi navedena 209-krat, v tretji 175-krat, v četrti pa 383-krat. Če se upošteva, da vsebuje monografija Striedter-Tempsove več kot 1500 geselskih člankov in da je v ESSJ navedena na 1010 mestih, pa tudi, da so bile v ESSJ nemške izposojenke uvrščene po merilu kulturnozgodovinske vrednosti in da zato nekatere, ki v monografiji Striedter-Tempsove so, v ESSJ niso bile sprejete (npr. *ahtinga*, *ájfrati*, *ándoht*, *ántah*, *ántlati* ...), lahko ugotovimo, da je bilo delo za Bezlaja kljub kritičnim pripombam, podanim v recenziji, izredno pomemben referenčni vir, s katerim se je v večini primerov strinjal in brez katerega bi bilo področje nemških izposojenk v ESSJ neprimerno težje argumentirano predstaviti.

Iz primerjave geselskih člankov, ki se pojavljajo v monografiji Striedter-Tempsove in ESSJ, pa je mogoče celo ugotoviti, da so nekatera gesla z začetka abecede v ESSJ manj informativna, ker je vanje vključenega precej manj slovenskega gradiva.

Med takšnimi je v ESSJ geslo *altman*, v katerem je ob nemški predlogi *Hauptman* zaradi razmerja sln. *-l-* : nvn. *-u-* [u] pozornost posvečena le primeru iz 16. stoletja *altman*, čeprav je Striedter-Tempsova v geslu *havpman* navedla neprimerno več gradiva iz zgodovinskih in narečnih virov, ki so pokazala na kontinuirano in dokaj široko rabo tega vojaškega termina. Striedter-Tempsova v geslu ni posebej izpostavila vprašanja o nastanku *l* v *altman*,⁹ je pa zato opozorila na Pohlino primer z dodanim izglasnim *-t*.

⁸ Bezljajev izbrani primer za ta tip izposojenk ni ravno posrečen, ker v razmerju psl. **plūgь* : pgerm. **plōga-* še vedno obstaja dvom, v kateri smeri se je izposoja izvedla, tj. ali morda ni bilo pgerm. **plōga-* izposojeno iz psl. **plūgь*, prim. Furlan ESSJ: III, 61sl. (s starejšo literaturo), toda Borys 2006: 447; Kroonen 2013: 398.

⁹ Bezljaj ESSJ: I, 4 pri vprašanju nastanka *l* v *altman* govori o hiperkorektnem zapisu, kar je povzel po Ramovšu 1924: 25, spregledal pa, da je Ramovš podal tudi alternativno razlago, po kateri bi bil *l* lahko disimilativni produkt *u* : *m* → *l* : *m* tipa sln. *vamp* → *lamp* (Ramovš 1924: 151). Slovenski narečni razvoj *tm* > *km* je razviden iz istrskega *háukman*

altman (m.) »kapitan, poveljnik« (Megiser).
Hiperkor. zapis za **autman* iz n. *Hauptmann*,
sryv. *houbetmann*. Prim. p. in ukr. *hetman*, r. *ataman*,
č. *hautman* (Brückner, 171).

Slika 1: Geselski članek *altman* (ESSJ 1976: I, 4)

havpman »Hauptmann«, im ganzen slov. Kärnten; *auptman* dass. (Meg.); *autman* (Alas.); mit sekundärem *t* *avtmant* (Pohl.); *yáwtman*, im Görz. Mittelkarstdialekt (Štrek. Görz. 28); bei Trub. *altman* dass.; vielfältig sind die Formen in slov. Volksliedern, z. B. *hauptman* (Oberkr.), *hautman* (Fram), *avtman* (Pohorje), vgl. Štrek. SNP. I, 77; II, 247; IV, 12; mit der Militärterminologie übernommen aus dt. *Hauptmann*, mhd. *houbetman*; vgl. bair.-öster. mdal. die zahlreichen Formen ohne inlautendes *-t-*, z. B. *havpmon*, *havpmō* u. a. (s. Hauptkatalog). Aus derselben dt. Quelle stammt auch slov. *hētman* »Kosakenhauptmann« (Plet. I, 266), das aber ins Slovenische erst in neuerer Zeit über andere slav. Sprachen vermittelt wurde, vgl. poln. *hetman*, čech. *hejtman* »Hauptmann«, russ. *gētman* »oberster Befehlshaber der Kosaken«, s. Vasmer EW. I, 266.

Slika 2: Geselski članek *havpman* (Striedter-Temps 1963: 135–136)

Monografija Striedter-Tempsove je postala pomemben referenčni vir tudi za vsa druga resnejša dela, ki so nastala po letu 1963 in so se neposredno ali posredno dotikala vprašanj nemških izposojenk v slovenščini, slovarski del monografije pa je bil kot edini razpoložljivi sistematični vir za slovenščino vključen tudi v projekt, ki je v študijskem letu 2011/12 potekal na Inštitutu za nemški jezik v Mannheimu in katerega cilj je bila izdelava spletnega portala *Lehnwortportal Deutsch* (<http://wp.ids-mannheim.de/>) s podatki o nemških izposojenkah v slovanskih jezikih (Štavbar 2013: 524sl.).

Ob pomembni pozitivni vlogi, ki jo je monografija v slovenistiki imela od izida dalje, se zato zastavlja vprašanje, ali je bil Bezlajev dokaj kritični ton v recenziji upravičen in ali recenzija morda bolj kot kritičen pogled na delo Striedter-Tempsove ne odraža Bezlajeve vizije celostne obravnave nemškega vpliva na slovenščino.

2.4 Odgovoru na zastavljeno vprašanje se približamo ob branju Bezlajevega članka *Nemške izposojenke* iz leta 1964, ko monografije Striedter-Tempsove še ni poznal, v njem pa prepoznamo precej elementov, ki jih kot kritično noto odraža njegova recenzija. Iz njega med drugim izvemo, da se je Bezlaj obsednosti in težavnosti tematike nemških izposojenk v slovenščini dobro zavedal, saj je članek začel s trditvijo, da je obravnava nemških izposojenk v slovenščini obsežno

‘vojaški poveljnik, stotnik’ (Sveti Peter; Koštiál 1996: 113), medtem ko bi v istem govoru izpričano *hártman* ‘isto’ (Koštiál 1996: 115) lahko nastalo iz **haltman* in kazalo na večjo verjetnost disimilativnega nastanka *l* v *altman*.

poglavje in da je »[t]isočletno sožitje obeh jezikov [...] zapustilo v slovenščini globoke sledove«, v programskem smislu pa zapisal:

Dandanes bi bolj kakor kdajkoli potrebovali izčrpno monografijo o celotnem obsegu nemških vplivov z našega slovenskega stališča. Zajeti bi morala ne samo izposojenke, zgodovinske in še žive, ampak tudi kalke, dobesedne prevode, frazeologijo in miselne zveze, ki so prodrle v strukturo jezika. Obenem pa bi morala skrbno analizirati vso domačo sinonimiko, knjižno in ljudsko, za vse te besede in konstrukcije. Šele potem bi lahko dokončno ugotovili, kakšni so nemški kulturni vplivi na slovenščino, kaj je zares postalo naša vsenarodna last. Tega se ne bo treba bati in izogibati, ker je zgodovinsko dejstvo, odpadle pa bi vse mogoče in nemogoče spakedranke, lokalizmi in mrtve besede, s katerimi so si večkrat pomagali iz zadrege stari avtorji, kadar jim je pri prevajanju zmanjkalo besed. (Bezljaj 1964b)

Poleg tega pa še:

Vseh nemških izposojenk ne smemo metati v en koš. Najprej je treba izločiti najstarejšo plast, pragermanske besede, izposojene v praslovanščino še v predhistorični epohi, stare najmanj poldrugo do dvoje tisočletij. (Bezljaj 1964b)

Bezljajevu predstavo o eni, izčrpni monografiji bi lahko označili kar z njegovima besedama »širokopotezni načrti«, kot se začne naslov njegovega leta 1983 objavljenega članka, ki mu sledi še drugi del »in zamudno delo«. S tem naslovom je označil svoje delo za *Etimološki slovar slovenskega jezika*, ki naj bi bil po prvih načrtih dokončan leta 1980, dejansko pa je bil šele četrto stoletja pozneje. Ko je Bezljaj v članku govoril o vsebini izčrpane monografije, je podal načrt, katere analize bi bilo treba opraviti, da bi lahko prepoznali nemški kulturni in jezikovni vpliv na slovenščino, knjižno in neknjižno. Pod vtisom še danes sprejemljivega, a le daljnoročno izvedljivega programa, ki bi ga ob skrbnem načrtovanju lahko uresničilo le več ljudi oz. več generacij, je v roke dobil monografijo Striedter-Tempsove in bil nad njo verjetno razočaran, ker je izpolnjevala le del načrta »izčrpane monografije«. Njegovo recenzijo bi bilo zato bolj kot kritiko dejanskih pomanjkljivosti monografije treba razumeti kot odraz njegovih želja. V šestdesetih letih prejšnjega stoletja se Bezljaj verjetno še ni dovolj globoko zavedal, kar je na lastni koži spoznal šele dve desetletji pozneje, ko je kar v naslovu *Širokopotezni načrti in zamudno delo* priznal, da je za realizacijo širokopoteznih načrtov potreben čas ali pa se je pri določanju raziskovalnega cilja treba omejiti.¹⁰ Monografija Striedter-Tempsove pa je bila rezultat jasno zastavljenega raziskovalnega cilja: glede na tedanjo raziskanost jezika dajalca (nemščina) in jezika prejemnika (slovenščina) argumentirano predstaviti nemške izposojenke v slovenščini.

Če bi Bezljaj monografijo Striedter-Tempsove ocenjeval z merilom, ki ga je zapisal dvajset let po izidu njegove recenzije, da »[v]rednost katerega koli slovarja ne

¹⁰ V članku iz leta 1983 Bezljaj obžaluje, da se je v ESSJ »[c]elo imenoslovje [...] moralo umikati na stranski tir«.

določajo niti hvalisave niti uničujoče kritike, ampak šele večletna uporaba« (Bezljaj 1983), bi bila njegova recenzija gotovo manj kritična in bolj realna.¹¹

Če se prispevek Hildegard Striedter-Temps ocenjuje s sodobnega zornega kota ter zahtevnosti in obsežnosti problematike kot tudi tedanjih raziskovalnih razmer, bi bilo – menim – treba oceniti, da je delo opravila v najboljši možni meri. Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki bi ji kot normativni priročnik lahko pomagal pri odločanju pri izbiri besedja in njenem predstavljanju, je v tistem času šele začel nastajati, zato se je glede normativnih podatkov lahko oprla le na stari Glonarjev slovar iz leta 1936 in Tomšičev dvojezični slovensko-nemški slovar (Tomšič 1958). Narečnih slovarjev, iz katerih bi lahko črpala številno »ljudsko besedje« nemškega izvora, ki ga Pleteršnik v Slovensko-nemški slovar (1894–1895) iz purističnih razlogov zavestno ni vključil, še ni bilo na razpolago, saj je prvi v nizu naših narečnih slovarjev, Tominčev slovar črnovrškega narečja (Tominec 1964), izšel šele leto po izidu njene monografije.¹²

Natančno vzporedno branje obeh delov monografije odkriva, da je Striedter-Tempsova izpostavila in obravnavala ali vsaj načela večino vprašanj substitucijske fonetike, da je bila pozorna pri razmejevanju, kaj je v konkretni besedi posledica še nemškega in kaj že slovenskega razvoja, da je pogosto izpostavljala kronološko različne prevzeme ene in iste nemške besede, npr. *blaška* : *blaša* : *flaša* (120), *šipa* : *šiba* : *šajba* (29, 120) in da je v monografiji najti presenetljivo malo napak. Če hkrati še vemo, da je delo opravila kot mlada raziskovalka brez večjih izkušenj in da celo ni bila slovenistka, ampak slavistka, so spodrseljaji, kot je npr. izvajanje sln. *škäf* iz stvn. *skap*¹³ in ne iz zgodnjega srvn. **skap*, pozneje *schaf* (Jazbec 2006: 39), ki sloni na šele pozneje bolj uzaveščeni ugotovitvi, da slovenski fonemski sestav pred 12. stoletjem še ni vseboval fonema *f*, zanemarljivi. Podatkovno in interpretativno bogato delo bi brez pretiravanja lahko označili za tezaver, mimo katerega tudi v prihodnje ne bo smel nihče, ki se bo ukvarjal z nemškimi izposojenkami v slovenščini.

3 Petdeseta obletnica izida slovanske monografije Hildegard Striedter-Temps bi morala biti priložnost in pobuda za razmislek, katera dela na področju obravnavanja nemškega jezikovnega vpliva na slovenščino potrebujemo.

Bolj kot parcialna dela v obliki daljših in krajših člankov bi nujno potrebovali sistematične slovarko izgotovljene analize, opravljene za celotno slovenščino, tako knjižno kot narečno, saj le taka dela omogočajo celosten pogled na problematiko.

¹¹ V Štavbar 2013, ki vsebuje nekatere napake, kot je neustrezen zapis priimka Striedter-Temps v naslovu (tam Striedter Temps), neustrezen zapis imena jezikoslovke Rade Cosutta (tam Draga), Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* je na str. 529 *Nemško-slovenski slovar*, se nesamokritično delo Striedter-Tempsove označuje takole: »Slovar ima specifično sestavo, in sicer gre za kompilacijo sekundarnih virov, navedenih in organiziranih v slovarkih člankih, avtoričin prispevek pa je predvsem v komentiranju jezikovnih podatkov in v popravkih napačnih etimoloških ter drugih razlag in navedb določenih avtorjev« (Štavbar 2013: 532). Ob zapisu se postavlja vprašanje, ali je avtorica namerno ali nenamerno uporabila knjižno besedo *kompilacija*.

¹² Leto prej je izšla z narečnim gradivom bogata Riglerjeva monografija (Rigler 1963).

¹³ To bi se v sln. odražalo kot **škap*.

Ob nujno potrebni »novi Striedter-Tempsovi«, ki za hrvaški oz. srbski jezik že obstaja (prim. Golubović 2007),¹⁴ bi potrebovali tudi slovsko monografijo o kalkih,¹⁵ tako knjižnih (npr. *stárši* (v sodobnem času singularizirano v *stárš*) ← srvn. *altern*, *eldern*, *eltern* (nvn. *Eltern*), *zastopiti* 'razumeti, dojeti' ← srvn. *verstân*, *verstên* (nvn. *verstehen*), *brati* 'čitati' ← srvn. *lësen* (nvn. *lesen*), *na dlani biti* 'očiten biti' ← nvn. *auf der Hand liegen*, *po mojem mnenju* ← nvn. *meiner Meinung nach*, kot narečnih (npr. *vilaž* 'pomlad' ob *vilažej*, *vígred* 'isto' ← bav. n. *Auswart* (nvn. le *auswärts* 'zunaj', *auswärtig* 'zunanji')),¹⁶ prej leksikalnih kot težavnejših skladenjskih. Na slednje je Striedter-Tempsova opozorila v uvodu svoje monografije in pri njih izpostavila tip *gori peljati se* ← n. *aufführen*, *ven držati* ← n. *aushalten* (Striedter-Temps 1963: xiii). Med prednostne naloge bi bilo dobro uvrstiti tudi onomastično študijo, ki bi tudi v slovski obliki vsebovala vsa naša imena nemškega izvora, tako zemljepisna kot osebna.

Vsa ta dela bi morala vključevati časovni in arealni vidik obravnave, ki bi odkril čas vstopa nemške jezikovne prvine v slovenščino in območje njene rabe ter bi tudi čim bolj natančno določil tujejezično predlogo (= model). To bi možnost napak, da bi se neustrezno določil čas izposoje ali pa da bi se kot izposojenka obravnavala celo domača beseda slovanskega izvora, zmanjšalo na minimum.¹⁷ Pri določevanju fonemske podobe slovenske replike bi bilo treba vključiti tudi tonematiko, npr. *žnîdar* 'krojač', pred uvrstitvijo med samostalnike tipa *kuhar* **žnîder* ← srvn. *snîdære* 'krojač'.

Pri prepoznavanju ustreznikov model = replika bi bilo treba posvečati pozornost pomenskemu razmerju med modelom in repliko. Ker je dejanje izposoje vezano na govorni/pisni položaj, v katerem se konkretna beseda, četudi je nosilka več slovskih pomenov, realizira le v enem, se pri izposoji iz jezika dajalca v jezik prejemnika vedno prenese le konkretni v govornem/pisnem dejanju uresničeni pomen. Bezlaj 1964b: 5 je to dejstvo ubesedil takole: »Praktično pravilo, pri katerem se lahko ravna tudi nestrokovnjak, bi bilo, da izposojenka ne more imeti več pomenov, kakor jih je znanih v izhodnem jeziku, ampak največkrat samo enega« (podčrtala M. F.).

Pri izposojenki *žlāk* iz srvn. *slac* imamo v slovenščini prepoznanih kar šest pomenov, tj. ob 'kap' v besedni zvezi *božji žlak* še 'mesto, kraj', 'rana', 'spodnji nasuti rob zlasti vinograda', 'veža' in 'vrsta, red' (Furlan ESSJ: IV, 462sl.), kar pomeni,

¹⁴ Obravnava nemških izposojenk je bila v novejšem času opravljena tudi za kajkavski knjižni jezik (prim. Štebih Golub 2010).

¹⁵ Najobsežnejše delo s tega področja je disertacija Erika Prunča (Prunč 1967).

¹⁶ Prim. za hrvaščino in srbsčino Rammelmeyer 1975.

¹⁷ Pri ljubiteljskih obravnavah nemških izposojenk je ta pomembni argument za izposojeno ali zanemarjeno ali pa zelo približno tipa *žnidar* iz n. *Schneider*. Po številu navedenih izposojenk na tem področju s številom 2002 izstopa Pirman 1997, pred tem je večje število nemških izposojenk v loškem govoru objavil Planina 1978. Medtem ko imenovana avtorja imena Striedter-Temps nista poznala, jo najnovejša tovrstna publikacija Baron-Szabo 2014 med literaturo navaja. Ker so navajanja tipa sln. *žnidar* iz n. *Schneider* zavajajoča, jih kot približne napotke pri navajanju izvora besedja v narečnih slovarjih (prim. *premza* 'zavora' : n. *Bremse*; *grušt* 'ogrodje (motornega) kolesa' : n. *Gerüst* ipd. – Weiss 2006: 333, 332) odsvetujem.

da se je teh šest pomenov iz srednjevisokonemškega polisemantema v slovenščino prevzelo prek šest vsebinsko različnih ubeseditev.

Tudi pomena 'pobožen' in 'koristen, priden' pridevnika *brúmen*, f *brúmna* odražata že nemški pomenski razvoj 'koristen, priden' > 'pobožen', ki se je v besedni družini nvn. *fromm* 'pobožen', srvn. *vrum* 'dober, priden, koristen, pobožen',¹⁸ stvn. *fruma* 'ugodnost, korist' začel udejanjati šele v 15. stoletju, kar pomeni, da se je na starejšo izposojenko *bruma*, ki je del slovenske leksike postala pred 12. stoletjem (prim. stvn. *fruma*), in na iz nje tvorjen domači pridevnik *brumen* 'dober, priden, koristen' naplastil mlajši pomen 'pobožnost, pobožen', ki je v nvn. *fromm* nad starejšim popolnoma nadvladal (Jazbec 2007: 31).

Nasprotno pa je pomen nepregibnega pridevnika *fějst* 'dober, priden, skrben; postaven, lep ipd.' iz srvn. *veizt* 'feist = debel, tolst' nastal internoslvensko, ker je pri nas veljalo trdno zakoreninjeno prepričanje, da je stanje debelosti pozitivno, dobro in da je tak človek lep in močan hkrati. Taka percepcija pa je povzročila, da se je prvotni pomen pridevnika, ki se še ohranja v bovškem *fějst utrò:k* 'močen, okrogel, debelušen otrok', začel umikati novim (Furlan 2013: 129). Take spremembe pomenov se pri izposojenkah pojavljajo izjemoma.

Ob arealu slovenske rabe bi se pozornost morala posvečati tudi položajni rabi nemških izposojenk in kalkov v slovenščini, ker bi se le tako lahko bolje ocenilo, kaj bi se zaradi funkcionalnosti in pogostnosti še smelo uvrstiti v knjižni jezik, kaj v ozko specializirano strokovno terminologijo, kaj pa spada v pogovorni ali pokrajinski jezik, v narečno leksiko, med žargonizme in slengizme.

Čeprav je o potrebah v slovenistiki pisal Bezljaj že leta 1964, je ta desiderata v pobožni želji po uslišanju očitno treba ponavljati še petdeset let pozneje.

3.1 Besedna zveza *nemške izposojenke v slovenščini* (kot tudi *nemški kalki v slovenščini*) pove, da se govori o izposojenkah, ki so bile v slovenščino sprejete iz jezikovnih sistemov, ki nosijo oznako nemški. Manj uporabljana enobesedna sinonima zanj sta *nemcizem* (← *nemcistika*)¹⁹ in na podlagi etnonima *Nemec* fonetično hiperkorigiran in zato manj ustrezen, a normiran *nemčizem* (SSKJ, ESJ, SP). Ker sta v slovenščini pridevnika *nemški* 'nanašajoč se na Nemce ali Nemčijo' (SSKJ) in *germanski* 'nanašajoč se na Germane' (SSKJ) pomensko različna, se uporaba četrtega sinonima *germanizem* 'element nemščine v kakem drugem jeziku' (SSKJ), 'iz nemščine prevzeta jezikovna prvina, zlasti besedna in v knjižno normo ne sprejeta; iz nemščine prevzeta prvina sploh' (ESJ),²⁰ 'nemčizem' (SP) zdi

¹⁸ Pridevnik je nastal šele v srvn. obdobju na podlagi predikativne rabe samostalnika srvn. *vrume* 'korist, ugodnost', stvn. *fruma* 'isto' (Pfeifer⁵: 378).

¹⁹ Termin *nemcizem* je bil kot retrogradna tvorba iz *nemcistika* tvorjen na podlagi besedotvornih parov tipa *grecizem* : *grecistika*.

²⁰ Prvi navedeni pomen se pojavlja le pri tem sinonimu in le v ESJ (kot sem lahko zasledila, je bil uporabljen le v Stramljič Breznik – Hameršak 2010: 85–86 in tam navedenih predhodnih delih prve avtorice), kjer je med primeri navedeno besedje *merkati, ketna, fleten, fejst, lavfati, viža, ohcet, gnada, fara*. Terminološko razlikovanje med nemškimi izposojenkami v sodobni knjižni slovenščini in nemškimi izposojenkami, ki niso del nje, ampak so narečne, pogovorne ali zastarele, je razumljivo in sprejemljivo le z normativnega vidika,

najmanj primerna, termin pa bi bil tudi zaradi svojega etimološkega pomena jezikoslovno bolj ustrezen za označevanje tistih besed, ki v slovenščini predstavljajo praslovansko dediščino in so bile v praslovanščino izposojene iz starejših, še germanskih in ne že nemških jezikovnih stopenj (npr. sln. *knēz* < slov. **kъnezb* < psl. **kъnegb* (prim. domači feminativ **kъnegy'n'i*) ← pgerm. **kuninga-z* 'kralj')²¹ ter si jih zato slovenščina praviloma deli z večino drugih slovanskih jezikov (npr. odraz psl. **kъnegb* oz. poznejše palatalizirane variante **knezb* je znan v vseh slovanskih jezikih, prim. Bezljaj ESSJ: II, 48). Uvedba terminološkega razlikovanja, kaj je v slovenščini germanizem (starejša plast) in kaj nemška izposojenka oz. nemiczem (mlajša plast), bi pripomogla tudi k boljšemu uzaveščanju o teh dveh časovno različnih in kulturnozgodovinsko pomembnih plasteh slovenske leksike.

Na nezadovoljivo razlikovanje med njima pri Striedter-Tempsovi je opozoril Bezljaj (gl. zgoraj 2.2).²² V prihodnje bi bilo to pripombo dobro upoštevati in germanizme strožje ločevati od nemških izposojenk v slovenščini, če bi se jih že vključilo v tako slovansko monografijo. Enako bi veljalo ravnati tudi pri starovisokonemških izposojenkah, saj je bila njihova pot do slovenščine različna.

3.2 Ko se govori o dolgotrajnem nemškem vplivu na slovenščino in se omenja npr. 8. stoletje, ki je bilo za našo zgodovino usodno, ker so naši predniki najprej prišli pod bavarsko oblast, nato pa leta 787/788 skupaj z Bavarci pod frankovsko, se premalo zaveda, da se o slovenščini pred 10. stoletjem še ne more govoriti in da so zato take izjave anahronistične.

Nemške izposojenke iz časa pred 10. stoletjem se v slovenščini ohranjajo, a le kot dediščina še iz pozne praslovanščine, ki se je na območju vzhodnih Alp (in širše, do zaledja jadranske obale) ohranjala še do 9. stoletja, ko se delovanje metateze likvid in za njim delujoči razvoj psl. **o* > psl. **a* zaključita. Ob germanizmih tipa *knēz* bi bilo zato v slovenščini treba razlikovati še dodatno starejšo plast

ki pa se – kot vemo – spreminja, kar pomeni, da bi beseda nemškega izvora, ki bi jo danes označili z »germanizem«, jutri lahko postala del knjižne norme in bi zato zahtevala oznako nemška izposojenka ali nemiczem. Oznaka *spakedranka* 'prevzeta beseda, neuskaljena z normo knjižnega jezika', npr. *nemške spakedranke*, s sinonimom *popačenka* (SSKJ, podobno SP) pa celo slabšalno vrednoti tovrstne ljudske, tj. neknjižne besede nemškega izvora. Merilo za oznako, da je beseda popačena, spakedrana, ne more biti njena nedomicilnost v knjižnem jeziku. Zakaj bi bila mlajša nemška izposojenka *ajzenponar* spakedranka, njen knjižni sinonim *železničar*, doma tvorjen iz *železnica*, kar je po konverziji nastalo iz *železna cesta*, kalka po bav. avstr. nar. *aisnpōn* (Striedter-Temps 1963: 80) oz. nvn. *Eisenbahn* 'železnica', dobesedno 'železna cesta/pot', pa ne? V čem je beseda *ajzenponar* popačena ali celo manj vredna? Tovrstne oznake do nemških izposojenk, ki si domovinske pravice v našem knjižnem jeziku niso pridobile, so pa še kako žive v ljudskem jeziku, so žal ostanek našega zavednega ali nezavednega odpora do nemških izposojenk, ki ga je že v 19. stoletju vzpodbudila slavizacija slovenščine in zaradi katere med ljudmi pogosto in arealno široko uporabljani »germanizmi« iz purističnih teženj niso bili sprejeti v vseslovenski Pleteršnikov slovar, kar pa vzbuja lažen vtis, da so recentnega nemškega izvora.

²¹ V to staro germansko plast izposojenk v slovenščini spadajo še *bedenj*, *hlev*, *hiša*, *šlem*, *holm*, *kupiti*, *op-ica* itd.

²² V uvodu je Striedter-Tempsova (1963: ix) sicer zapisala, da v delo ni vključila izposojenk pred starovisokonemškim obdobjem.

starovisokonemških izposojenk, ki v slovenščino niso bile sprejete neposredno, ampak posredno kot dediščina iz pozne praslovanščine,²³ saj se starovisokonemško obdobje datira iz let 750–1050, o slovenščini pa lahko govorimo šele med 10. in 11. stoletjem (Logar 1996: 342). Šele naslednjo plast predstavljajo nemške izposojenke, ki so bile med 10. in 11. stoletjem neposredno prevzete v slovenščino.

Starovisokonemške izposojenke iz poznega praslovanškega obdobja so se, če niso potonile v pozabo, ohranile tudi v slovenskem občnem in/ali lastnem fondu, zato bi bilo to jezikovno gradivo iz obravnav nemških izposojenk v slovenščini nesmiselno izločevati, saj je ta zahtevna tematika v tesni zvezi z nastankom slovenščine, njenih slovničnih in leksikalnih značilnosti, prav pa bi bilo, da se pri njih na to starost opozori/izpostavi in jasno pove, da neposredno v slovenščino niso bile sprejete. Opozorilo bi bilo tudi edukativno v stroki in med laiki, saj se med ljudmi prepogosto govori o »pokristjanjevanju Slovencev v 8. stoletju«, v stroki pa se je celo npr. Ramovšu zapisalo, da je »[v] VI. stoletju [...] slov. (tj. slovenščina – M. F.) govorila še *d'd*« (Ramovš 1924: 275).

Pri izposojenkah iz stare visoke nemščine je torej treba razlikovati kronološko različni plasti, in sicer plast iz časa:

(a) poznega praslovanškega prevzemanja²⁴ (npr. **vred* (v pridevniku *vrēden*) < pozno psl. **uerdъ* ← stvn. *wērd*²⁵ 'cena, vrednost' – Striedter-Temps 1963: 247;

²³ Ko je Bezljaj v recenziji Striedter-Tempsove govoril o pomembni vlogi predvsem toponomastičnega gradiva, ki v primerjavi z apelativnim ne menja svojega položaja v prostoru in je zato lahko neprimerno bolj informativno pri preučevanju fonetičnih substitucij in določanju relativne kronologije glasoslovnih pojavov, je imel verjetno v mislih prav najstarejše fonetične substitucije v obdobju do 10. stoletja in ne poznejše, pa tudi ne substitucije v smeri stara visoka nemščina → pozna praslovanščina, ampak v smeri pozna praslovanščina → stara visoka nemščina in slovenščina → stara visoka nemščina. Med najstarejše imenske prevzeme, ki bi lahko kazali na prevzem iz pozne stare visoke nemščine, ko sta se v slovanskem prostoru metateza likvid in prehod psl. **o* > psl. **a* že izvedla, bi bilo zaradi zapisa leta 1190 *Hartwigisdorff* '*Hartvigova vas' mogoče uvrstiti toponim *Artiža vas* (pri Stični) z zaporedjem *-art-* in asimilacijo *tv* > *t*, ki je z enim primerom potrjena že v Brižinskih spomenikih: *ztoriti* II,107 (Cvetko Orešnik 1996: 196sl.). Toda toponim *Artviže* z verjetno enako nemško predlogo te asimilacije ne potrjuje. Za posredovanje toponimskega primera se zahvaljujem kolegu dr. Silvu Torkarju.

²⁴ V tem poznem praslovanškem jezikovnem sistemu zaporedja **-aRC* in **-eRC-* (v slednjem zaporedju je moral biti samoglasnik **e* širok) še obstajajo, tuje predloge z zaporedjem **-oRC-*, ki ga pozni praslovanški sistem ni imel, in zaporedjem **-eRC-*, kjer je bil samoglasnik *e* verjetno ozek, pa so se nadomeščale z **-oRC-* oziroma **-oRC-*, npr. sln. tpn. *Krmin* < pozno psl. **Kъrmynъ* ← rom. **Cōr'mōnē*, prim. furl. *Cormóns*, sln. tpn. *Trst* < pozno psl. **Tъrъstъ* ← rom. **Tēr'gēstē*, prim. antično *Tergeste*, sln. rez. tpn. *Humín/Gumín* < pozno psl. **Glmynъ* < rom. **Glē'mōnē*, prim. furl. *Glemòne*, it. *Gemona*, sln. tpn. *Breginj*, nar. *Brgin* < pozno psl. **Bъrgynъ* < rom. **Bēr'gōnē*, prim. it. *Bergogna* (Ramovš 1927 22sl.; Furlan 2002: 30sl.). Praslovanški prehod kratkega *o* v *a* je namreč kasnejši od realizacije metateze likvid (že Holzer 2007: 62), kot je mogoče sklepati iz prevzema krščanskega termina *oltár* < pozno psl. **albtárъ* ← pozno stvn. *altári/altari*/rom. **āl'tārē*, prim. lat. *altāria* 'žrtvenik'.

²⁵ Stvn. *ē* je bil širok samoglasnik (Weinhold 1986: 23).

Snoj ESSJ: IV, 355sl. s starejšo literaturo; *skedēnj* < pozno psl. **skъdъnъb*²⁶ ← bav. stvn. *scugin* ‘horreum’ – Ramovš 1924: 275; Striedter-Temps 1963: 219; Furlan ESSJ: III, 241sl. z opozorilom, da je beseda znana tudi v hrvaških Vodicach v Istri kot *skadānj*);²⁷

(b) slovenskega prevzemanja pred 12. stoletjem, ko slovenski fonemski sestav še ni imel soglasnika *f* (npr. *krāp* m., g. *krāpa* ‘jed iz testa, pripravljenega iz ajdove ali pšenične moke, s skutnim ali drugačnim nadevom’ (SSKJ) ← stvn. *krapfo* ‘krempeľj, kljuka; vrsta peciva’, srvn. *krapfe*, ‘isto’, nvn. nar. *Krapfen* ‘vrsta peciva’ – Striedter-Temps 1963: 158; Bezljaj ESSJ: II, 81; Kluge²³: 483).

Druge, mlajše plasti nemških izposojenk neposredno v slovenščino so definirane v glasoslovnem delu monografije Striedter-Tempsove.

4 Slovanska monografija *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* avtorice Hildegard Striedter-Temps je še danes pomembno referenčno delo, mimo katerega tudi v prihodnje ne bo mogel in smel nihče, ki se bo resno ukvarjal z nemškimi izposojenkami v slovenščini. Dokaj kritična nota Bezlajeve recenzije iz leta 1964 je v protislovju s pomembno pozitivno vlogo, ki si jo je monografija pridobila od izida dalje, in jo lahko razumemo le v kontekstu Bezlajevih širokopoteznih strokovnih želja v šestdesetih letih 20. stoletja, da bi potrebovali izčrpno monografijo o celostnem nemškem vplivu na slovenščino. Ta daljnoročno izvedljivi program bi bilo ob skrbnem načrtovanju mogoče uresničiti le, če bi se danes ob »novi Striedter-Tempsovi« predvidela izdelava vsaj še slovanske monografije o kalkih in o imenih nemškega izvora.

Ker je čas vstopa tuje jezikovne prvine v drug jezik pomemben kulturno-zgodovinski podatek, bi bilo v teh delih treba jasneje razlikovati med prvinami, ki so postale del slovenskega jezika z neposredno izposojjo iz nemških razvojnih stopenj od 10. stoletja dalje, in prvinami nemškega ali še germanskega izvora, ki so postale del slovenščine kot dediščina iz genetičnih predhodnikov slovenščine, tj. pozne praslovanščine na območju vzhodnih Alp (in širše, do zaledja jadranske obale), ter praslovanščine.

²⁶ Starovisokonemška izposojenka *jóger* m., g. *jógra* ‘apostol, Kristusov učenec’ je bila v primerjavi s **skъdъnъb* izposojena kasneje, in sicer kot **jogrb* iz že reducirane stvn. oblike *jungero* ‘apostol, učenec’, saj starejša stvn. predloga *jungiro* zaradi zaporedja -*gi*- (***jodbrb*) ne pride v poštev (Jazbec 2007: 46sl. s starejšo literaturo).

²⁷ Refleks **skъdъnъb* sega na hrvaškem območju do Vinkovcev (tam *skādan* ‘u mlinu, vjetrenjači, hambaru onaj dio u koji se sipa žito ili u kojem se drži brašno’ – Skok: III, 253).

Viri in literatura

- Baron-Szabo 2014 = Rosemarie C. Baron-Szabo, *Germanisms in the Slovene language with remarks on the modern usage of the original German terms*, Knoxville (Tennessee): [samozaložba], 2014.
- Bezljaj ESSJ = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I: A–J* (1976); II: *K–O* (1982); III: *P–S* (1995), dopolnila in uredila Marko Snoj – Metka Furlan; IV: *Š–Ž* (2005), avtorji gesel France Bezljaj – Marko Snoj – Metka Furlan, uredila Marko Snoj – Metka Furlan, V: *Kazala* (2007), izdelala Marko Snoj – Simona Klemenčič, Ljubljana: Mladinska knjiga oz. Založba ZRC.
- Bezljaj 1964a = France Bezljaj, Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Osteuropa-Institut an der Freien Universität Berlin. Slavistische Veröffentlichungen, Band 27; Berlin 1963, *Jezik in slovstvo* 9 (1964), 191–193. (Ponatis v: Bezljaj 2003: II, 986–987.)
- Bezljaj 1964b = France Bezljaj, Nemške izposojenke v slovenščini, *Dopisnik* 3 (1964), št. 10, 5. (Ponatis v: Bezljaj 2003: II, 788–791.)
- Bezljaj 1983 = France Bezljaj, Širokopotezni načrti in zamudno delo, *Delo* 25 (1983), št. 143 (23. 6.), 8. (Ponatis v: Bezljaj 2003: II, 1106–1107.)
- Bezljaj 2003 = France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi I–II*, ur. Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2003 (Linguistica et philologica 6).
- Boryś 2005 = Wiesław Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005.
- Cvetko Orešnik 1996 = Varja Cvetko Orešnik, K Isačenkovem poskusu zavrnitve Ramovševih argumentov za slovenskost Brižinskih spomenikov, v: *Zbornik Brižinski spomeniki*, uredili Janko Kos et alii, Ljubljana 1996: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 193–202.
- ESJ = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992 (Leksikoni Cankarjeve založbe, zbirka Sopotnik).
- Furlan 2002 = Metka Furlan, Predslovanska substratna imena v slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 8 (2002), št. 2, 29–35.
- Furlan 2013 = Metka Furlan, *Novi etimološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2013.
- Glonar 1936 = Joža Glonar, *Slovar slovenskega jezika*, Ljubljana: Umetniška propaganda, 1936.
- Golubović 2007 = Biljana Golubović, *Germanismen im Serbischen und Kroatischen*, München: Verlag Otto Sagner, 2007 (Slavistische Beiträge 459).
- Holzer 2007 = Georg Holzer, *Historische Grammatik des Kroatischen: Einleitung und Lautgeschichte der Standardsprache*, Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2007 (Schriften über Sprachen und Texte 9).
- Jazbec 2006 = Helena Jazbec, Besede v Pleteršnikovem slovarju, označene kot nemške izposojenke, *Jezikoslovni zapiski* 12 (2006), št. 2, 33–49.
- Jazbec 2007 = Helena Jazbec, *Nemške izposojenke pri Trubarju: na primeru besedila Ena dolga predgovor*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007 (Linguistica et philologica 17).

- Kluge²³ = *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, bearbeitet von Elmar Seebold, 23., erweiterte Auflage, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1995.
- Koštiál 1996 = Rožana Koštiál, *Ljudske iz šavrinske Istre: čiv, čiv, čiv, sen miken, ma sen živ*, Trst: Devin, 1996.
- Kranzmayer 1944 = Eberhard Kranzmayer, *Die deutschen Lehnwörter in der slowenischen Volkssprache*, Laibach: Veröffentlichungen de Instituts für kärntner Landesforschung, 1944.
- Kroonen 2013 = Guus Kroonen, *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*, Leiden – Boston: Brill, 2013.
- Logar 1996 = Tine Logar, *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, ur. Karmen Kenda-Jež, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1996.
- Miklošič 1867 = Franz Miklosich, *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1867.
- Murko 1833a = Anton Janes [= Janez] Murko, *„Slovénfko-Némfški in Némfško-„Slovénfki RÓZHNI BE, SÉDNIK. Kakor se slovénfhina govori na „Shtájerfkim, Koròfhkim, Krájnfkim in v' sahodnih stranih na Vógerfkim: „Slovénfko-Némfški Dél, V' GRÁDZI: V' salógi in na prodaj per Fránzi Ferftli, 1833.*
- Murko 1833b = Anton Johann [= Janez] Murko, *Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch. Nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten: Deutsch-Slowenischer Theil*, Grätz: Verlag der Franz Ferstl'schen Buchhandlung, 1833.
- Pfeifer⁵ = *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, erarbeitet unter der Leitung von Wolfgang Pfeifer, 5. Auflage der Taschenbuchausgabe, München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 2000.
- Pirman 1997 = Alenka Pirman, *Arcticae horulae: slovar nemških izposojenk v slovenskem jeziku*, Ljubljana: Inštitut za domače raziskave, 1997.
- Planina 1978 = France Planina, *Nemške izposojenke v loškem govoru, Loški razgledi 25* (1978), 130–139.
- Prunč 1967 = Erich Prunč, *Das innere Lehngut in der slovenischen Schriftsprache: Versuch einer Typologie der Lehnprägungen im Slovenischen: Inauguraldissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der Philosophischen Fakultät der Karl-Franzens-Universität in Graz, Graz, 1967. (Razmnoženo.)*
- Rammelmeyer 1975 = Matthias Rammelmeyer, *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen: Beiträge zur Lexikologie und Wortbildung*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1975 (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen, Reihe III = Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik 23).
- Ramovš 1924 = Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika II: konzonantizem*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1924.
- Ramovš 1927 = Fran Ramovš, *O naravi psl. tort- in tert- v praslovenščini, Časopis za slovenski jezik, književost in zgodovino 6* (1927), 22–26. (Ponatis v: Ramovš 1997: 234–238.)

- Ramovš 1997 = Fran Ramovš, *Zbrano delo 2*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1997 (Dela razreda za filološke in literarne vede 23/II).
- Rigler 1963 = Jakob Rigler, *Južnotranjski govori: akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963 (Dela razreda za filološke in literarne vede 13).
- Skok = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1971–1974.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, Ljubljana: SAZU oz. ZRC SAZU (izd.) – DZS (zal.), 1970–1991.
- Stramljič Breznik – Hameršak 2010 = Irena Stramljič Breznik – Marjana Hameršak, Germanizmi v frazemih Slovarja slovenskega knjižnega jezika od R do Ž, *Jezikoslovni zapiski* 16 (2010), št. 1, 85–105.
- Striedter-Temps 1958 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin: Osteuropa-Institut – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1958 (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin 18).
- Striedter-Temps 1963 = Hildegard Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin: Osteuropa-Institut – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963 (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin 27).
- Štavbar 2013 = Simona Štavbar, O slovanskem delu monografije Hildegard Striedter-Temps *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, *Slavistična revija* 61 (2013), št. 3, 523–534.
- Štebih Golub 2010 = Barbara Štebih Golub, *Germanizmi u kajkavskom književnom jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2010 (Biblioteka Prinosi hrvatskomu jezikoslovlju 13).
- Tominec 1964 = Ivan Tominec, *Črnovrški dialekt: kratka monografija in slovar*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1964 (Dela razreda za filološke in literarne vede 20).
- Tomšič 1958 = France Tomšič, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958.
- Weinhold 1986 = *Kleine mittelhochdeutsche Grammatik*, von Karl Weinhold, fortgeführt von Gustav Ehrismann, neu bearbeitet von Hugo Moser, achtzehnte, verbesserte Auflage, Wien: Wilhelm Braumüller, 1986.
- Weiss 2006 = Peter Weiss, Besedje na kolesu v (slovenskem) narečnem slovarju z etimologijami, v: *Diachronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, ur. Mihaela Koletnik – Vera Smole, Maribor: Slavistično društvo, 2006 (Zora 41), 328–335.

Hildegard Striedter-Temps' Lexicographic Volume *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (German Loanwords in Slovenian, 1963) in Light of Bezljaj's Critique (1964): Fifty Years Later

Summary

The lexicographic volume *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen* (German Loanwords in Slovenian) by Hildegard Striedter-Temps is still an important reference work today that should not be overlooked in the future by anyone dealing seriously with German loanwords in Slovenian. The rather critical tone of Bezljaj's review in 1964 is at odds with the important positive role that this volume has played since it was published, and it can only be understood in the context of Bezljaj's ambitious professional desire in the 1960s regarding the need for an exhaustive volume on the comprehensive German influence on Slovenian. This long-term goal can be achieved only through careful planning if, alongside a "new Striedter-Temps," plans are also made to produce at least a lexicographic volume on calques and a volume on proper names of German origin. Because the time that foreign-language elements enter another language is also important cultural-historical information, in these works it would be necessary to clearly differentiate between elements that became part of Slovenian through direct borrowing from German development stages from the tenth century onwards and elements of German or Germanic origin that became part of Slovenian as heritage from the genetic predecessor of Slovenian; that is, late Common Slavic in the eastern Alps (and beyond, to the countryside bordering the Adriatic coast) and Common Slavic in general.